

כיצד אפשר לשבור את הברית הסמויה בין הפמיניזם לקפיטליזם הפיננסי

ננסי פרייזר

הכלכלה אינה יכולה להתקיים ללא עבודות טיפול שאת רובן מבצעות נשים: הולדת ילדים, גידולם ועיצובם החברתי, החזקת משק הבית, טיפול בהורים קשישים ועוד. אלא שהכלכלה הניאו-ליברלית אינה מתגמלת את רוב העבודות הללו, מפוררת את מנגנוני הרווחה ויוצרת משבר גלובלי של משפחות המתקשות לקיים את עצמן. משפחות שידן משגת מעסיקות נשים ממעמדות נמוכים יותר או מהגרות עבודה, והן בתורן מסתמכות על מטפלות עניות אף יותר. עד כה, התנועה הפמיניסטית שירתה את התהליכים האלה; עתה עליה להיאבק למען תמורה מבנית עמוקה בסדר החברתי

אוגוסט 2018

רבים ממנתחי המשבר הנוכחי של הקפיטליזם העולמי, שהחל ב-2008, טוענים כי הגורם למשבר הוא נטייתה המובנית של הכלכלה הקפיטליסטית לערער את עצמה, נטייה שמתבטאת מעת לעת במשבר כלכלי. זוהי השקפה נכונה, בסך הכול; אבל היא אינה מציגה את התמונה המלאה של הנטייה המשברית הטבועה במערכת הקפיטליסטית הנוכחית, מפני שהיא מבינה אותה באופן צר מדי – במונחים של המערכת הכלכלית בלבד.

הבנה רחבה יותר של המערכת הקפיטליסטית ושל המשבר שהיא נתונה בו חייבת לכלול אלמנטים שהודרו מהכלכלה ה"רשמית" שלה. אלו אלמנטים שמספקים תנאים חיוניים לתפקודה של הכלכלה, אך נחשבים באופן פרדוקסלי כחיצוניים לה. חשבו, למשל, על הפיכתו של הטבע למקור בלתי נדלה כביכול של חומרי גלם ולפח אשפה לפסולת תעשייתית. אי-הכללתם של משאבי הטבע במערכת הכלכלית הרשמית מאפשרת לנצל אותם באופן שאינו בר-קיימא ומובילה להריסתם, וכך מאיימת על המערכת הקפיטליסטית עצמה.

אלמנט "לא כלכלי" נוסף שהודר מהכלכלה הקפיטליסטית הרשמית באופן דומה הוא מלאכת הטיפול (caregiving) – הולדה, גידול וחברות של ילדים, החזקת משק בית, בישול וניקיון, טיפול בבני משפחה קשישים, בניית קהילות ופעילויות רבות נוספות. אנחנו יכולים לקרוא לתחום הפעילות הזה שעתוק חברתי (social reproduction), מפני שהוא מערב יצירת חיים, עיצוב סובייקטים אנושיים ותמיכה בקיומם כיצורים ביולוגיים, חברתיים ותרבותיים. תהליכים של שעתוק חברתי סווגו היסטורית כתפקיד של נשים, אף על פי שגם גברים השתתפו בהם תמיד במידה כזאת או אחרת.

על אף תפקידו הכלכלי העצום של השעתוק החברתי, אין לו בדרך כלל ערך כספי ומתייחסים אליו כאל עבודה הנעשית בחינם. בחברות קפיטליסטיות רוב הפעילות הזאת, גם אם לא כולה, מתנהלת מחוץ לשוק – בבתים, בשכונות, בארגוני חברה אזרחית, ברשתות בלתי פורמליות ובמוסדות ציבוריים כגון בתי ספר; ורק חלקה הקטן מתנהל כעבודה בשכר. בדרך זו, הכלכלה הקפיטליסטית נהנית מכל הפעילויות הללו בלי לשלם עליהן.

המשבר בשעתוק החברתי עומד כיום בלב השיח הציבורי. לעיתים קרובות הוא נתפס כבעיה של "מחסור בזמן" או של "איזון בית-עבודה", כלומר בעיה של איזון בין הלחצים השונים שעימם מתמודדים פרטים ומשפחות בניסיונם לגדל משפחות ולהחזיק משקי בית וגם לעבוד שעות ארוכות. את חומרת המצב ממחישה תופעה חדשה בארצות הברית: פריחתן של משאבות חלב-אם חשמליות בגרסות הייטק יקרות. זוהי ברירת המחדל במדינה שיש בה שיעור גבוה של נשים עובדות, חוק שאינו מזכה בחופשת לידה או בחופשת אבהות בתשלום, וחיבה עזה לטכנולוגיה. כאשר המחסור בזמן חמור, משאבת חלב חשמלית כפולה ולא ידנית היא מוצר נחשק ביותר המאפשר לאם העובדת לשאוב חלב משני השדיים בבת אחת תוך כדי נהיגה לעבודה בכביש המהיר.

אולם אי אפשר להסביר כראוי את משבר השעתוק החברתי רק כשהוא לעצמו, למשל רק במונחים של מחסור בזמן. בראש ובראשונה, הוא מבטא בבירור את הסתירה הפנימית שבקפיטליזם הפיננסי: אף על פי שחברה המערערת באופן שיטתי את השעתוק החברתי אינה יכולה להחזיק מעמד לאורך זמן, כיום קיימת צורה חדשה של חברה קפיטליסטית שעושה בדיוק כך: היא מדירה את השעתוק החברתי ממערכת הייצור הכלכלית באופן מקיף ומרחיק לכת.

בדיוק כמו משאבי הטבע, גם השעתוק החברתי הכרחי לקיומה ולתפקודה של המערכת הקפיטליסטית. הכלכלה פשוט אינה יכולה להתקיים ללא גידול ילדים, עבודות בית, חינוך, טיפול רגשי ופעילויות נוספות המאפשרות ליצור דורות חדשים של עובדים ולשמר את כוחם של הקיימים וכן לתחזק קשרים חברתיים. ללא צורות העבודה הללו לא תתקיים תרבות, לא יתקיים סדר פוליטי. מכיוון שרוב עבודות הטיפול כיום אינן מקבלות שכר או תגמול אחר, המשטר הקפיטליסטי של ימינו מאיים על היכולת של משפחות ושל פרטים לשאת בנטל העבודה הזאת, החשובה כל כך. בעשותו כן הוא מסכן את התנאים החברתיים שבזכותם מתקיימת הכלכלה הקפיטליסטית עצמה.

לנטייה הזאת למשבר יש היסטוריה ארוכה. כל הגלגולים ההיסטוריים של החברה הקפיטליסטית הדירו את עבודת השעתוק החברתי ממערכת הייצור הכלכלית, אך לכל אחד מאופני ההדרה האלה היתה צורה היסטורית שונה וייחודית משלו. אם כן, כדי להבין את שורשיו של המשבר הנוכחי ואת

מהותו עלינו לבחון את ההיסטוריה של ההדרה הזאת, שמתחילה לכל המאוחר בעידן התעשייתי של המאה התשע-עשרה.

כלכלה אוכלת חיים

במרכזי הייצור האירופיים המוקדמים של הקפיטליזם הליברלי התחרותי במאה התשע-עשרה השתמשו התעשיינים בנשים ובילדים ככוח עבודה זול וכנוע במפעלים ובמכרות. העובדים הללו, שקיבלו שכר זעום ונאלצו לעבוד במשך שעות ארוכות בתנאים שפגעו בבריאותם, הפכו לסמל לזלזול של התעשיינים בעלי ההון במי שאפשר את הפרודוקטיביות שלהם.

כתוצאה מכך חל משבר בשני מישורים לפחות. ראשית, בקרב מעמד העניים ומעמד הפועלים נוצר משבר בשעתוק החברתי: יכולתם לדאוג לעצמם ולמשפחותיהם ולטפל בהן בתנאים כאלה נמתחה עד לנקודת שבירה. שנית, מעמדות הביניים נאחזו פאניקה מוסרית והזדעזעו לנוכח מה שהיה בעיניהם הרס המשפחה ומחיקת הנשיות של הנשים העובדות, העמלות במפעלים ובבתי החרושת.

עם הזמן, החברות התעשייתיות מצאו משאבים לניהול המשבר הכפול הזה באמצעות קידום חקיקה מגוננת, אם כי מוגבלת. הרעיון היה לייצב את תחום השעתוק החברתי באמצעות הגבלת ניצולם של נשים וילדים. ב"פתרון" הזה, שהובילו רפורמטורים בני המעמד הבינוני וארגוני העובדים החדשים שקמו, עורבבו יחדיו מניעים שונים ובהם הגנה על החברה מפני הכלכלה הנצלנית ושיכוך החרדה המוסרית הוויקטוריאנית מפני מחיקת הנשיות וההאחדה המגדרית.

לצד הגבלת ניצולם של נשים וילדים בשוק העבודה, החלה להתפתח "רפורמה" שהתמודדה עם הפאניקה המוסרית החדשה. הבניה מגדרית חדשה שהתבססה בתקופה זו הובילה להתגבשותם של שני מרחבים נפרדים: מצד אחד העולם חסר הרחמים של הייצור הכלכלי, שהוגדר כעולםם של הגברים, ומהצד השני המרחב הביתי – "גן עדן בעולם אכזר" – שהיה מרחבן של הנשים, שנתפסו כ"מלאך שבבית". זה היה הרגע שבו נוצרה המשפחה בצורתה המודרנית, וגם הרגע שבו נוצרה עקרת הבית. כך הופיעה צורה מודרנית חדשה של הכפפת נשים.

אם כן, החל בתקופה זו נותקה עבודת השעתוק החברתי מהעולם הרחב יותר של הפעילויות האנושיות, שקודם לכן הייתה בו הכרה בעבודתן של הנשים; כעת היא צומצמה ל"מרחב הביתי" החדש. הייצור הכלכלי, שהיה מקושר עם גברים, תוגמל בשכר של ממש, אך פעילויות השעתוק החברתי, שהיו מקושרות עם נשים, לא תוגמלו בכסף אלא נחשבו לביטויים של "אהבה" ו"מידה טובה", וגילמו אידיאל חדש של נשיות ביתית.

בעולם החדש הזה, שבו הכסף הפך לאמצעי כוח עיקרי, העובדה שעבודת השעתוק החברתי לא תוגמלה בשכר חתמה סופית את העניין: מי שביצעו את עבודת השעתוק החברתי הוכפפו מבחינה מבנית למי שהרוויחו שכר כספי, גם אם עבודתן היוותה תנאי הכרחי לקיומה של עבודה בשכר.

בפועל, התברר כי ה"פתרונות" של המאה התשע-עשרה למשבר שנוצר כתוצאה מהדרתן של מלאכות הטיפול ממערכת הייצור הכלכלית היו רעועים למדי. למרות החקיקה המגוננת החדשה, השכר נותר נמוך מהרמה הדרושה להחזקת משפחה; הצפיפות והזיהום שללו כל אפשרות לפרטיות ופגעו בבריאות; ואפשרויות התעסוקה (אם היו בכלל בנמצא) היו נתונות לתנודות פראיות והושפעו מפשיטות רגל, משווקים קורסים ומפאניקה כלכלית. ההסדרים הללו גם לא סיפקו את העובדים. בנחישותם לקבל שכר גבוה יותר ותנאים טובים יותר הם הקימו איגודי עובדים, פתחו בשביתות והצטרפו למפלגות פועלים ולמפלגות הסוציאליסטיות. ככל שהחריף הסכסוך המעמדי כך גבר הספק לגבי עתיד הקפיטליזם.

זאת ועוד, התברר כי התגבשותם של שני מרחבים נפרדים – מקום העבודה עבור הגבר המפרנס, והבית עבור האישה עקרת הבית – הייתה בעייתית באותה מידה. מצבן של נשות מעמד הפועלים העניות והמוגזעות לא אפשר להן לענות על האידיאלים הוויקטוריאניים של אשת החיל, "המלאך שבבית"; החקיקה המגוננת אולי מיתנה את ניצולן הישיר, אך לא סיפקה להן כל תמיכה כלכלית או פיצוי על אובדן השכר. גם נשות המעמד הבינוני, שיכולות היו לעמוד באידיאלים הוויקטוריאניים, לא תמיד היו מרוצות; הן אמנם נהנו מנוחות חומרית ומיוקרה מוסרית, אבל גם הן נאלצו להתמודד עם מעמד חוקי שולי ועם התלות הממוסדת בבעל.

דינמיקה שונה, ברוטלית יותר, התפתחה בפריפריה שמחוץ למרכזי הייצור האירופיים. שם, בעוד הקולוניאליזם רומס את האוכלוסיות המקומיות לשם ניצול המשאבים המקומיים, לא היה מקום למרחבים ממוגדרים נפרדים ולא להגנה חברתית. המעצמות הקולוניאליות קידמו באופן אקטיבי חיסול צורות ילידיות של שעתוק חברתי. איכרים נבזזו וקהילותיהם הוחרבו על מנת לספק בזול מזון, טקסטיל, מחצבים ואנרגיה, שבלעדיהם ניצול עובדי המטרופולין על ידי התעשיינים לא היה משתלם. באמריקה, באותה עת, נוצלה יכולת ההולדה של הנשים המשועבדות לטובת שורת הרווח של בעלי המטעים; משפחות עבדים נקרעו דרך קבע ובני משפחה נמכרו לבעלים שונים.

אינטרסים ארוכי טווח

מתוך עיי החורבות של השפל הגדול ומלחמת העולם השנייה צמח סוג חדש של קפיטליזם, ששיקם את היחסים שבין השעתוק החברתי ובין מערכת הייצור הכלכלית: הקפיטליזם המדינתי. משטר זה, שהיה בשיאו מאמצע שנות הארבעים ועד שנות השבעים, כלל הן את מדינות הרווחה הסוציאל-דמוקרטיות שהוקמו ב"עולם הראשון", והן את הכלכלות הריכוזיות המתפתחות של "העולם השלישי".

הקפיטליזם המדינתי נטרל את בעיית ההדרה של השעתוק החברתי ממערכת הייצור הכלכלית באמצעות גיוס המדינה לתמיכה בעבודות הטיפול וקיום משק הבית. באמצעות מידה של אחריות ציבורית על הרווחה החברתית, המדינות של עידן חדש זה מיתנו את השלכותיהם ההרסניות של הניצול ושל האבטלה ההמונית על השעתוק החברתי.

גם במקרה הזה המניעים היו מעורבים, ולא רק נאצלים. שכבת האליטה המשכילה האמינה עתה שהאינטרס הכלכלי קצר-הטווח, כלומר סחיטת רווח מקסימלי, צריך לפנות את מקומו לטובת הבטחת תנאים ארוכי טווח שיאפשרו הצבר הון לאורך זמן. יצירתו של המשטר המדינתי נועדה להציל את המערכת הקפיטליסטית מפני נטייתה להרס עצמי, וכן מפני איום המהפכה המרחף ממעל.

כדי להבטיח פרודוקטיביות ורווחיות היה צורך לטפח כוח עבודה בריא ומשכיל שמושקע במערכת, כזה שאינו אספסוף מהפכני לבוש-בלואים. השקעה ציבורית בתחום הבריאות, החינוך, הטיפול בילדים והפנסיה, המלווה בהפרשות מעסיק, נתפסה כהכרח בעידן שבו המערכת הקפיטליסטית חלחלה עמוק כל כך אל תוך חיי החברה עד כי המעמדות העובדים לא החזיקו עוד באמצעים לשעתוק חברתי משלהם. במצב זה לא הייתה ברירה אלא להכניס את השעתוק החברתי תחת כנפיה של המסגרת הממסדית של הסדר הקפיטליסטי – המדינה.

אך היו אלה בראש ובראשונה המעמדות העובדים – נשים וגברים כאחד – שהובילו, ממניעיהם שלהם, את המאבק למען הרווחה החברתית. מבחינתם, הם היו ראויים לחברות מלאה כאזרחים בחברה דמוקרטית, ומכאן לכבוד, לזכויות, למכובדות ולרווחה חומרית, ועל פי התפיסה המקובלת, כל אלה דרשו חיי משפחה יציבים. אם כן, באמצעות אימוץ הסוציאל-דמוקרטיה, מעמדות העובדים גם העלו על נס את השעתוק החברתי עצמו כנגד הטוטאליות של הייצור הכלכלי.

לפיכך, שירותי הרווחה שסיפקה המדינה לאחר מלחמת העולם השנייה נבעו מפשרה מעמדית וסימלו התקדמות דמוקרטית לעומת החקיקה המגוננת המינימלית של המשטר הקפיטליסטי במאה התשע-עשרה. לפחות מבחינת העובדים בני אוכלוסיית הרוב האתני שהתגוררו בליבה הקפיטליסטית של המדינות המפותחות, ההסדרים הללו הפחיתו את הלחץ הכלכלי על חיי המשפחה ועודדו אינטגרציה פוליטית.

עם זאת, בטרם נמהר להכריז על תור זהב, עלינו להכיר בתנאים שאפשרו את ההישגים הללו. המדינות המפותחות סיפקו לאזרחיהן רווחה חברתית גם באמצעות הפקעת משאבים ממדינות הפריפריה, שהמשיכו להתקיים בתצורות ישנות וחדשות גם לאחר תהליך הדה-קולוניזציה. המדינות הפוסטקולוניאליות הפנו בינתיים את עיקר משאביהן, שהניצול האימפריאלי דלדל אותם זה כבר, למיזמי פיתוח רחבי היקף; לעיתים קרובות היה הדבר כרוך בהפקעת משאבים מהעמים הילידים שלהן עצמן. על כן, עבור הרוב המכריע בפריפריה העולמית, עבודת השעתוק החברתי נותרה מחוץ למערכת הייצור הכלכלית ולפיכך לא באה על שכרה. האוכלוסייה הכפרית נזנחה ונדרשה לדאוג לעצמה.

בעולם המפותח, המשטר המדינתי היה טעון גם בהיררכיה גזעית. למשל, ניצול עבודתן של הנשים האפרו-אמריקניות, שהחל בתקופת העבדות, המשיך להתקיים בצורה חדשה: גידול ילדים וניקוי בתים של משפחות לבנות בשכר נמוך, על חשבון גידול ילדיהן שלהן וטיפול בבתייהן שלהן.

גם היררכיה מגדרית לא נעדרה מהסידור הזה. בתקופה מסוימת – משנות השלושים ועד סוף שנות החמישים, פחות או יותר – לפני שזכו התנועות הפמיניסטיות לחשיפה ציבורית רחבה, לא היה כמעט מי שיערער על התפיסה שקבעה כי ה"קיום בכבוד" של מעמד הפועלים מחייב משכורת משפחתית

אחת שמביא האב, סמכות גברית במשק הבית, והגדרה ברורה של ההבדלים המגדריים. כתוצאה מכך, הנטייה הכללית של הקפיטליזם המדינתי במדינות המפותחות הייתה להעלות על נס את מודל המשפחה ההטרונורמטיבית שבה הגבר מפרנס והאישה עקרת בית.

מערכת הרווחה נתנה משנה תוקף לנורמות הללו. בארצות הברית, למשל, קצבאות הרווחה סיפקו סיוע דל לנשים ולילדים (לבנים) שלא נתמכו במשכורת של גבר – סיוע שסטיגמה בצידו – ובה בעת הציעו ביטוח סוציאלי מכובד לגברים עובדים שפרנסו את משפחותיהם. התפיסה הגברית הממוסדת הזאת של המשפחה והעבודה נרמלה את ההטרונורמטיביות ואת ההיררכיה המגדרית, ובמידה רבה הרחיקה מהן כל אפשרות של מחאה פוליטית.

מכל הבחינות הללו, הסוציאל-דמוקרטיה מיתנה את הניצול של השעתוק החברתי אך גם הקריבה את שחרור האישה במשך כמה עשורים.

זיקות סמויות

ואולם עד מהרה החל המשטר הקפיטליסטי המדינתי להתפרק. התפוררותו הפוליטית החלה בשנות השישים, עם עלייתו של השמאל החדש, אשר בשם השחרור הפוליטי והתרבותי התנגד להדרות האימפריאליות, המגדריות והגזעיות של הקפיטליזם המדינתי ולפטרנליזם הבירוקרטי שלו. בשנות השבעים הוא החל גם להתפורר כלכלית, כאשר הסטגפלציה (שילוב של אינפלציה עם סטגנציה), "משבר הפרודוקטיביות" והירידה בשיעור רווחי הייצור גרמו לניאו-ליברלים לנסות ולהסיר את הרסן מהשוק. התלכדות הכוחות הללו היא שאפשרה את הקרבתה של ההגנה החברתית שסיפקה המדינה.

כמו המשטר הקפיטליסטי הליברלי שקדם לו, גם הסדר הקפיטליסטי המדינתי הגיע אל קיצו במהלכו של משבר מתמשך. בשנות השמונים כבר אפשר היה להבחין בקווי המתאר של משטר חדש, שיהפוך לקפיטליזם הפיננסי הניאו-ליברלי של העת הנוכחית. משטר זה מקדם עד היום את נסיגת המדינה והתאגידים מהשקעותיהם ברווחה חברתית ובה בעת מעודד גיוס נשים לכוח העבודה בשכר. נסיגתה של המדינה מתמיכתה בשעתוק החברתי העמיסה את מלאכת הטיפול על כתפי המשפחות והקהילות אגב צמצום יכולתן לקיים אותה.

התוצאה הייתה ארגון מחדש של השעתוק החברתי: מצד אחד, העבודה ההכרחית של השעתוק החברתי הפכה לשירות שמי שידו משגת יכול לרוכשו בשוק – לשכור מטפלת, למשל – ומצד אחר היא הפכה שוב לנטל אישי על מי שידו אינה משגת. אלה המשתייכים לקטגוריה השנייה, אנשים שאין באפשרותם לשלם עבור מלאכת הטיפול ולכן עליהם לעשותה בכוחות עצמם, הם גם אותם האנשים שמספקים טיפול למי שמשתייכים לקטגוריה הראשונה, בתמורה לשכר (נמוך).

הכוח המניע העיקרי מאחורי ההתפתחויות הללו, ומה שמגדיר את המשטר הזה, הוא מקומו המרכזי של החוב בימינו – הן החוב של המדינה הן החוב של משק הבית. החוב משמש כלי בידי מוסדות פיננסיים בינלאומיים להפעיל לחץ על מדינות ולא לצן לקצץ בהוצאות החברתיות, להנהיג מדיניות

צנע ולקשור קשר עם משקיעים כדי להפיק רווחים מאוכלוסיות פגיעות. החוב הוא גם זה שמאפשר במידה רבה את נישולם של עובדי אדמה בדרום הגלובלי במסגרת סבב חדש של השתלטות תאגידים על קרקעות, שנועדה לבסס שליטה בין היתר על משאבי האנרגיה, המים והקרקעות החקלאיות.

החוב גם מאפשר את המשך הצבר ההון בליבה ההיסטורית של המדינות המפותחות. ככל שעבודה לא יציבה בשכר נמוך בתעשיית השירותים מחליפה את העבודה התעשייתית המאורגנת, המשכורות אינן יכולות עוד לכסות את עלויות המחיה; ב"כלכלת החלטורות" החדשה הזאת, הצריכה הפרטית המתמשכת מחייבת להגדיל את היקף האשראי הצרכני, והוא גדל בקצב מהיר ביותר.

כך מואץ המשבר של השעתוק החברתי, הנובע מהדרתו ממערכת הייצור הכלכלית. הדגם הקפיטליסטי הקודם אפשר למדינות להעדיף את היעד ארוך הטווח של הצבר הון מתמשך על פני האינטרסים קצרי הטווח של חברות פרטיות, בין היתר באמצעות תמיכה בשעתוק החברתי דרך מנגנוני רווחה מדינתיים. לעומת זאת, הדגם הניאו-ליברלי החדש מאפשר להון הפיננסי למשמע מדינות וציבורים על פי האינטרסים המידיים של משקיעים פרטיים, בייחוד באמצעות הדרישה למשוך את ההשקעה הציבורית מהשעתוק החברתי.

המעניין הוא שהפמיניזם של הגל השני שגשג בנסיבות החדשות הללו של הקפיטליזם הפיננסי. התנועה, שבראשיתה ביטאה תרבות נגד רדיקלית, החלה כעת להפוך לתופעה חברתית המונית. הרעיונות הפמיניסטיים מצאו את דרכם לכל פינה בחיי החברה ושינו את ההבנה העצמית אצל כל מי שנגעו בו.

האם היה זה אך צירוף מקרים שהניאו-ליברליזם והגל השני של הפמיניזם שגשגו במקביל? או שמא הייתה איזו זיקה סמויה ומשונה ביניהם?

עלייתו של הניאו-ליברליזם התרחשה במקביל לתמורות משמעותיות בתרבות הפוליטית של החברות הקפיטליסטיות. באותה תקופה הופיעה נטייה חדשה להכפיף מאבקים חברתיים-כלכליים למאבקים על הכרה וזהות. כך הופיע לו ניאו-ליברליזם "פרוגרסיבי" חדש, המקדש "גיוון", מריטוקרטיה ו"שוויון זכויות" ובה בעת מפורר את מנגנוני הרווחה וההגנה החברתית ומערער את התנאים הדרושים לשעתוק חברתי. התוצאה אינה רק הפקרתן של אוכלוסיות פגיעות בידי ההון, אלא גם הגדרה מחדש של משמעות שוויון הזכויות הפוליטי במונחי השוק.

כל תנועות השחרור – ובהן תנועות שחרתו על דגלן מאבק בגזענות, רב-תרבותיות, זכויות להט"ב ואיכות סביבה – הולידו זרמים ניאו-ליברליים ידידותיים לשוק. אולם תפקידה של תנועת הפמיניזם היה חשוב במיוחד, מתוקף הזיקה ההיסטורית שבין מגדר לשעתוק חברתי בחברה הקפיטליסטית. ככל שהפכו הזרמים הליברליים דומיננטיים יותר בתנועה הפמיניסטית, התפיסות המריטוקרטיות האינדיבידואליסטיות שלה לגבי שוויון מגדרי התמזגו עם המחשבה הניאו-ליברלית, באופן שהעניק לקפיטליזם הפיננסי מראית עין של כוח משחרר.

בדגם הניאו-ליברלי נשים אכן נחשבות שוות לגברים בכל התחומים וראויות להזדמנויות שוות למימוש עצמי, ובתוך כך – ואולי במיוחד – גם בתחום הייצור הכלכלי, כלומר במקום העבודה. השעתוק החברתי, לעומת זאת, מופיע כמשקע מן העבר, כמכשול שיש להיפטר ממנו כך או אחרת בדרך לשחרור. כך שללה הביקורת הפמיניסטית מכול וכול את אידיאל המשכורת המשפחתית של מפרנס יחיד והחליפה אותו בנורמה העכשווית – משפחה שיש בה שני מפרנסים, משפחה שבה הן הבעל הן האישה משתתפים בכוח העבודה.

הביקורת הפמיניסטית שלנו כלפי המשכורת המשפחתית עוזרת כיום לייצר תפיסה רומנטית שנוסכת בקפיטליזם ה"גמיש" משמעות נשגבת יותר ומעניקה לו תכלית מוסרית. באמצעות יציקת משמעות אתית במאבקהן היומיומיים של נשים, הרומנטיקה הפמיניסטית מצליחה למשוך אליה נשים משני קצות הקשת החברתית: מצד אחד נשות המעמדות הבינוניים המקצועיים, הנחושות לשבור את תקרת הזכוכית; ומהצד האחר העובדות הזמניות, העובדות במשרה חלקית, העובדות דלות השכר במגזר השירותים, עובדות משק הבית, עובדות תעשיית המין והמהגרות, המבקשות לא רק הכנסה וביטחון חומרי אלא גם כבוד עצמי, שיפור עצמי ושחרור ממקורות הסמכות המסורתיים.

אלא שכל התפיסות הללו מתעלמות מן המציאות העומדת בבסיסה של הנורמה החדשה של משפחה בעלת שני מפרנסים, והופכת אותה למעשה להכרח כלכלי: מציאות של ירידה ברמת השכר, ירידה בביטחון התעסוקתי, נסיגה ברמת החיים ועלייה חדה במספר הממוצע של שעות עבודה בשכר למשק בית.

בעקבות עלייתה של נורמת משק הבית בעל שני המפרנסים, משפחות החלו להתאמץ נואשות להעביר לידי אחרים היבטים רבים ככל האפשר של מלאכת הטיפול ושל השעתוק החברתי. על רקע התפוררות תמיכת המדינה בתחום זה, משפחות מהמעמד הבינוני תרות בשוק אחר שירותי טיפול, וכדי לספק את השירותים הללו "מיובאים" מהגרי עבודה ממדינות עניות למדינות עשירות. על פי רוב יהיו אלו נשים כפריות מוגזעות מאזורים עניים, והן ממלאות את אותן עבודות טיפול שנעשו בעבר בידי נשים פריבילגיות יותר. אך לשם כך נאלצות המהגרות להעביר את האחריות המשפחתית והקהילתית שלהן אל מטפלים בלתי פורמליים אחרים, עניים יותר, שבתורם חייבים לעשות את אותו הדבר – וכן הלאה, בשרשרות טיפול גלובליות (global care chains) שמתארכות והולכות. התוצאה היא העתקת נטל הטיפול והשעתוק החברתי ממשפחות עשירות אל משפחות עניות יותר, מהצפון הגלובלי אל הדרום הגלובלי.

טרנספורמציה נוספת?

פמיניסטיות מהצפון הגלובלי מתמקדות לעיתים קרובות בסוגיות של "איזון בין משפחה ועבודה", אך המאבק על השעתוק החברתי מקיף הרבה יותר: תנועות קהילתיות למען דיור, בריאות, ביטחון תזונתי והכנסה בסיסית לכול; מאבקים למען זכויות מהגרים, עובדי משק בית ועובדי המגזר הציבורי; קמפיינים להתאגדות עובדי מגזר השירותים במוסדות סיעודיים, בתי חולים וגני ילדים; מאבקים למען שירותים ציבוריים כגון מעונות יום ומעונות קשישים, למען שבוע עבודה מקוצר, למען חופשות לידה וחופשות אבהות נדיבות.

כל התביעות הללו יחד משולות לדרישה לארגון-מחדש מהותי של היחסים בין מערכת הייצור הכלכלית לשעתוק חברתי: דרישה להסדרים חברתיים שיאפשרו לכל אדם, ללא הבדל מעמד, מגדר, צבע ומין, לשלב פעילויות של שעתוק חברתי עם עבודה בטוחה, מתוגמלת היטב ומעניינת.

האם הסתירות הנוכחיות בקפיטליזם הפיננסי חמורות דיין כדי להיחשב משבר כללי, ועלינו לצפות לתמורה נוספת בחברה הקפיטליסטית? האם המשבר הנוכחי יעורר מאבקים רחבים ומרחיקי ראות דיים כדי לשנות את הדגם הקיים? מה יכול להחליף את המשפחה בעלת שני המפרנסים?

הדברים שכתבתי אינם עונים במישרין על השאלות הללו, אך דבר אחד ברור: המשבר הזה לא ייפתר בעזרת תיקונים קטנים במדיניות החברתית. הדרך לפתרון יכולה להיות אך ורק תמורה מבנית עמוקה בסדר החברתי הקיים. מעל לכול, יש לגבור על האופן שבו הקפיטליזם הפיננסי מנצל ומכפיף את השעתוק החברתי למערכת הייצור הכלכלית – אך הפעם בלי להקריב את שוויון הזכויות הפוליטי של הנשים או את הרווחה החברתית.

ננסי פרייזר (Fraser) היא פרופסור לפילוסופיה ופוליטיקה באוניברסיטת ניו סקול. היא עוסקת בתיאוריה חברתית ופוליטית, בתיאוריה פמיניסטית ובמחשבה צרפתית וגרמנית בת זמננו. גרסה ארוכה יותר של מאמר זה התפרסמה במקור תחת הכותרת "Contradictions of Capital and Care" (New Left Review 100, July-August 2016). מובאות אחדות נלקחו גם מהמאמר "פמיניזם, קפיטליזם ועורמת ההיסטוריה", שפורסם בספר קפיטליזם ומגדר: סוגיות פמיניסטיות בתרבות השוק בעריכת ברייר-גארב, אולמרט, קזין ותירוש (ירושלים: הוצאת מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, 2017). מאמר זה התפרסם לראשונה באנגלית תחת הכותרת "Feminism, Capitalism, and the Cunning of History", New Left Review 56, March-April 2009. תרגום: ענת גלאון.
